

Kulturredaktör: Sara Meidell 090-17 60 38 E-post: kultur@vk.se

Mer kultur: Recensionerna, krönikorna, kulturnyheter och debatten - mer läsning på vk.se/kultur

Kontakta kulturen: Mejla kultursidan dina synpunkter och tips på bevakningar, skriv till kultur@vk.se

Det vi förlorar medan vi räddar naturen

KLIMATET OCH CORONA. Någonstans har vi på känn att den sommar när igelkotten inte kommer tillbaka snart är här. Och att vi inte kan göra så mycket åt det. Författaren Mats Söderlund ser coronapandemin som en möjlighet att låta människors bild av sig själva som alltings mitt omprövas.

ESSÄ. Skogen hör mig när jag går in i den, känner mina steg, jag vet det eftersom jag reagerar på att den reagerar, rygger tillbaka, skälver av ångslan. Jag är en främmande här. Jag ligger jämsides med dött trä och veden viskar eld, eld, eld, men jag brann för länge sedan. En istid före en annan istid.

Av skäl vi gärna sluppit går svenskarna ut i naturen nu. Vet inte vad vi söker där, kanske bara lite frisk luft. Skogarna, stränderna, parkerna, reservaten fylls med människor. Vi är ett naturälskande folk, eller helt enkelt en naturälskande art. När vi inte har någon annanstans att gå med vår förtvivlan, är det till naturen vi vänder oss.

”Inne i skogen / är allt annat / långt borta” skriver poeten Eva Ribich i sin diktsamling Vi vaknar från 2012.

Allt annat är långt borta. Men skogen är nära. Jag behöver inte gå vilse här, skogen är redan vilse åt mig, drömmar mig ett moln, en slända, en äng.

Fakta: Omkring åttio procent av alla svenskar över 16 år ägnade sig ofta åt friluftsliv av något slag redan före Corona.

Det betyder att vi vet vad vi har och vad vi håller på att förlora. Norra halvklotets motsvarighet till Amazonas faller som sockerrör för avverkningsmaskinerna och ersätts, inte av palmolja, men av papperstimmer och biobränslen. Där livet en gång myllrade marscherar nu kvistfritt virke på snörräta rader. Markerna är så torra att mossan pulvriskas under våra stövlar. Snart har vi ingenstans att fly när virusöden flåsar oss i ryggen. Barrskogen brinner. Permafrosten brinner. Korallreven brinner. Isarna brinner.

Och mitt under pågående pandemi kommer beskedet: Igelkotten har listats bland de utrotningshotade. Ännu en gradvis förskjutning av våra förväntningar på vad en svensk sommar skall innehålla.

Men förlusten av igelkottarna betyder inte bara förlusten av vår möjlighet att möta dem på gatan på väg hem en sommarkväll. Förlusten av igelkotten är i själva verket förlusten av förutsättningarna för igelkottens existens. Samma förut-

sättningar som också människan är beroende av. Som inte är villaträdgårdar. Utan biologisk mångfald, stabilt klimat, skydd, mat, tillräckligt många partners för att föröka sig och lagom många grävlingar.

Förlusten av igelkotten har förgreningar tvärs över kontinenter och världshav. Samma processer som styr torka och regn över hela klotet drabbar även den. När Amazonas dör försvinner också den sista igelkotten. De har kilat omkring i undervegetationen i mer än 30 miljoner år. Men vi har inte råd att behålla dem. Vad har vi alls råd att behålla? Vår värdighet?

Elsa Grave skriver i den rasande Slutförbannelser från 1977:

*Djurarter
lever inte vidare
genom fotografier
de gulnar och vittrar
i sanden*

Jag besöker mina hemtrakter i Västerbotten och hör människor säga att vintern är outhärdlig utan snö. Vi pratar minnen. Det var kallare. Jo. Gäddfisken var bättre. Jo. Renarna kommer inte åt betet. Nä. Det blir isskare. Töväder i januari och sedan tjugo minus. Jo.

Jag gläds åt tallhedarna som susar förbi utanför bilfönstret, mil efter mil mellan Norsjö och Skellefteå, storskogarna. De här markerna har jag korsat på ski-

” En dag nappar det inte ute på bryggan, morkullan drar inte över skogskanten. Melakträsk, Tjittjer och den norra delen av Abmoberg är redan avverkade. Marktjärn, Njuöniesvarrie, Flovalen, Gijmiesgielas, Vassbo står på tur.

der och till fots många gånger om.

Men leendet stelnar. För jag ser också att skogen har förändrats. Majoriteten utgörs av planterad skog, ungskog, gallrad halv vuxen skog, och igen vuxna kalhyggen. Skägglaven och martallarna saknas.

Min själ får ingen ro här.

Det vi kallar skog i dag är något annat än den skog jag lärde mig spåra tjäder, älg och rävis. Som i sin tur var en annan än de skogar som fanns här innan dess, på den tiden när man spårade varg, lo och järv där, Harry Martinsons skogar i diktsamlingen Natur från 1934:

*Mellan granstammarna flyr
skogsduvan bejdrade
steg.*

*Tjädern dånar upp
i flyktbrak över rykande
myrstack.*

*Kärrets stripiga gyttjedeg går
över i
blåjungens milsvida
getragg.*

Jag vill känna igen mig där, men min skog är en annan idag. Inte ens sju procent av landets skogar består av naturskog. Av dem är knappt hälften skyddade.

Vad menar vi när vi säger att vi måste bevara naturen? Om vi menar den skog som åttio procent av alla över sexton år älskar, så är det redan för sent.

Poeten, essäisten och botanikern Sten Selander skrev så tidigt som 1959 att vår historia aldrig kan bli levande för oss om vi tror att den skog som i generationer omslöt våra förfäder liknar de nutida kulturskogarna. Tjäderspelpatterna och kantarellställen återuppstår inte i en perfekt gallrad cellulosaodling strax innan den skall skördas igen. En dag nappar det inte ute på bryggan, morkullan drar inte över skogskanten. Melakträsk, Tjittjer och den norra delen av Abmoberg är redan avverkade. Marktjärn, Njuöniesvarrie, Flovalen, Gijmiesgielas, Vassbo står på tur.

Vi kan inte minnas tillbaka igelkotten när den väl försvunnit, eller varglaven, eller den tre-tåiga hackspetten, eller talltorna. Ännu en art som var en ”kramsfågel” i min uppväxt men som nu har rödlistats. Den har bostadsbrist på en skala som storstadsbor inte ens kan föreställa sig. Det finns ingen skogar med höga bevarandevärden anmälda för avverkning. Det är som att Paris skulle börja riva sina kulturbyggnader för att ge plats åt mer lönsamma komplex. Eller att Stockholm

kommer inte tillbaka. Och ändå skall de bort.

Under brandsommaren 2018 skälvde jordbruksmarken som hägringar. Inne på gården, under stockrosornas brunfläckade blad låg vår igelkott och flämtade i hettan. Den låg på sidan, benen spretade, men den var inte död. Vi gav den vatten. Vi grävde efter mask i komposten, sköjde dem och serverade. Men den ville inte ha vår hjälp. Välte så småningom upp på benen och knyter mig i förtvivlan. Lutar mig in i mörkret, vaggar. De

”Omkring åttio procent av alla svenskar över 16 år ägnade sig ofta åt friluftsliv av något slag redan före Corona. Det betyder att vi vet vad vi har och vad vi håller på att förlora.”
FOTO: FREDRIK SANDBERG/TT

skulle bebygga sina grönområden, anlägga en galleria mitt i Kungsträdgården. Kallhugger vi Nackareservatet går det inte att återskapa om vi ångrar oss efteråt. Skadan blir inte mindre bara för att du inte ser den från ditt fönster.

men en stor glädje och lättnad. För någonstans har vi på känn att den sommar när igelkotten inte kommer tillbaka snart är här. Och att vi inte kan göra så mycket åt det.

Räddningen kan inte räknas ut, mäts inte i ökningen av mängden koldioxid i atmosfären, andelen koldioxid i utdikade torvmossar, i flygplanens utsläpp, i din utandningsluft. Bilavgaser, plast, sopor. Ton, megaton eller gigaton. Räddningen är en dröm om en glänta ingen ännu hittat till.

Om vi hejdar klimatförändringarna och massutrotningen av arter bara för att kunna fortsätta konsumera så mycket som möjligt är vi kvar i den stora lögnen. Då kommer vi alltid att ligga på gränsen till ekologisk kollaps och förr eller sena-

re trilla över kanten. Och nu är det redan ”senare”. 1956 skrev författaren Albert Viksten i Tankar vid en dödsdömd sjö:

”Men människan har genom sitt övermod och sin omåttliga härskardrift trots sig kunna förvalta livet utan ansvar. Därför har hon också dömts till evig oro, förödande olyckor och ett liv, där rovdriften driver henne till sorg och bekymmer, hat och mord. Det är naturlagens hämnd över den varelse, som sökt bryta sig ut ur sammanhanget och glömma sitt ursprung.”

När pandemin slog till befann sig världen redan öga mot öga med ett existentiellt hot. Samhället var på väg att ställa om från en fossilberoende till en fossiloberoende ekonomi. Från en tillväxtegemoni till en hållbarhetshegemoni. En omställning

sikt eller kunskap som saknas. Vi vet vad som behöver göras. Vi har till och med råd. Det akuta världsekonomiska läget är en kris stavad ”möjlighet”.

Kanske behöver vi bara sörja färdigt det som redan gått förlorat innan vi kan rädda det som ännu går att rädda. Jag har sett uttrarna försvinna och komma tillbaka som från ingenstans, berguvarna återuppstå från de nästan utrotade, pilgrimsfalkarna blixtra förbi som oheliga väsen nyss borta för alltid – men nu tillbaka. Våren tystnade aldrig helt. Försurningen tog inte alla våra sjöar. Ozonhållet har inte förintat oss. Tack vare internationellt samarbete och kollektiva kraftsamlingar.

En planetär systemförändring var på väg att slå igenom. Jag ville så gärna tro på den. För det är inte bristen på in-

Umeå Universitet 2007: Svensken kan i genomsnitt tänka sig att betala trehundra kronor per år under en femårsperiod för att skapa livskraftiga rovdjurstammar och lika mycket för att bevara fjällnära urskog. Det är mer än vinsten av att sälja timret.

Havsmyndigheten konstaterade 2012 att invånarna runt Östersjön gärna skulle lägga mellan fyrtio och tusen kronor per person för ett friskare hav. Länsstyrelsen i Västra Götaland och Sveriges Lantbruksuniversitet kom 2017 fram till att nästan sjuttio procent av Sveriges befolkning tycker att det är mycket viktigt att bevara naturbetesmarker. Fyra av tio är villiga att betala tjugo procent mer för nötkött från djur som gått på naturbete.

I vår torftiga förmåga att uttrycka värmdnad famlar vi efter ett mått på vad det är vi vet att vi håller på att förlora. Och det handlar inte om en rationell kalkyl för att säkerställa livsmedelsproduktionen.

Coronaviruset exponerar oss för en kollektiv erfarenhet av förlust. Vi förlorar människor vi bryr oss om, vi förlorar delar av en kultur, ett sätt att leva som vi vant oss vid som en rättighet. Varje sorg är på en gång individuell och universell. Vi kan dela erfarenheten av förlust eftersom vi alla förlorat något. Om inte annat har vi någon gång i livet förlorat tron på att våra föräldrar är allsmäktiga och alltid kommer att finnas där för oss.

Det är så vi blir individer. Vi lär oss bära. Befolkar oss med röster och berättelser. Vår betalningsvilja handlar om hagar, älvarna och skogarna inuti oss. Från sagornas John Bauerskog till sandskogen i Ystad. Nackareservatet. Skuleskogen. Muddus Nationalpark.

Vi vill helt enkelt bevara vatten och markerna så som vi lärt känna dem. Vi vill kunna meta abborre med våra barn och barnbarn. Vi vill kunna peka ut morkullestreck. Hittdigt det som redan gått förlorat innan vi kan rädda det som ännu går att rädda. Jag har sett uttrarna försvinna och komma tillbaka som från ingenstans, berguvarna återuppstå från de nästan utrotade, pilgrimsfalkarna blixtra förbi som oheliga väsen nyss borta för alltid – men nu tillbaka. Våren tystnade aldrig helt. Försurningen tog inte alla våra sjöar. Ozonhållet har inte förintat oss. Tack vare internationellt samarbete och kollektiva kraftsamlingar.

Gång på gång får vi svart på vitt vad svenskarna är villiga att ge för att skydda naturen.

MATS SÖDERLUND